

Grootschalige broedvogelkarteringen van belang voor het beheer

Michel Klemann, Willem van Manen & Rob Vogel (Sovon)

Sovon (Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland) is vooral bekend door de organisatie van landelijke projecten die verspreiding en aantalsontwikkeling van vogels vastleggen. De afgelopen twintig jaar hebben duizenden vogelaars, onder wie veel lezers van Het Vogeljaar, hieraan een belangrijke bijdrage geleverd. De verspreiding van de in Nederland voorkomende vogelsoorten is vastgelegd in de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Teixeira 1979) en de Atlas van de Nederlandse Vogels (Sovon 1987).

Daarnaast houdt de afdeling inventarisaties van Sovon zich bezig met veldwerk in het kader van landelijke raamovereenkomsten met terreinbeherende instanties. Het belangrijkste project van deze afdeling is het 'Staatsbosbeheerproject', waarmee actuele gegevens worden verzameld over broedvogels op terreinen van Staatsbosbeheer (hierna SBB genoemd) ten behoeve van de beheersplanning. In dit artikel wordt uitgelegd wat het project behelst en wordt een kleine greep gedaan uit de resultaten.

Broedvogels en beheer

De tijd dat het beheer van een terrein volledig werd overgelaten aan de inzichten van een lokale beheerder, is voorbij. Tegenwoordig wordt getracht om het beheer zoveel mogelijk uit te stippen aan de hand van feitelijke informatie. Broedvogelgegevens kunnen goed worden gebruikt voor het plannen van terreinbeheer of het periodiek evalueren van effecten van gevoerd beheer. Broedvogels zijn immers relatief eenvoudig te tellen, terwijl ze een goede indicatie kunnen zijn voor de toestand van het leefmilieu. Terreinbeheerders zijn dan ook vaak genegen om rekening te houden met de broedvogels in hun gebieden en zij stemmen soms zelfs het beleid op speciale soorten af. Zo wordt in het beheer van veel veenweidegebieden met de weidevogels rekening gehouden, terwijl elders soms hemel en aarde bewogen wordt om kolonies van Lepelaars of Purperreigers te beschermen tegen mogelijke bedreigingen. In de meeste gevallen echter worden broedvogelgegevens, vaak in sa-

menhang met andere gegevens, gebruikt om een indicatie te krijgen van de huidige of de potentiële natuurwaarde. Deze begrippen nemen een centrale positie in bij het maken van een beheerplan of evaluatie van gevoerd beheer.

Een beheerplan wordt meestal eens per tien jaar opgesteld dat inhoudt dat eens in de tien jaar van elk SBB-terrein actuele en betrouwbare gegevens nodig zijn. Niet eenvoudig wanneer wij in ogenschouw nemen dat SBB een oppervlakte van ongeveer 190.000 hectare beheert, ofwel 255.000 voetbalvelden! Deze oppervlakte is verdeeld over ongeveer 900 bezittingen ('deelobjecten' in het jargon).

SBB staat niet alleen bij het verzamelen van recente vogelgegevens; ook vogelwerkgroepen, vogelwachten en individuele vogelaars doen elk jaar een duit in het zakje door een gebied te inventariseren. Veel gebieden waar SBB-terreinen beheert, hebben evenwel gemeen dat vogelwerkgroepen er ontbreken (bijvoorbeeld de centrale Veluwe). In andere gebieden zijn de terrei-

Tijdens de avond- en nachtbezoeken is de aandacht gespitst op ralen, zoals Porseleinhoentjes.
Foto: Joop Brinkkemper.

nen zo groot of moeilijk te inventariseren dat vrijwilligers geen zin of gelegenheid hebben om uitgebreide gegevens te verzamelen. Om ook hier periodiek over broedvogelgegevens te beschikken is inzet van professionele inventariseerders onvermijdelijk.

Voorstudie:

wat kan een inventariseerder aan?

In 1987-1988 deed Sovon in opdracht van SBB een vooronderzoek met het doel uit te zoeken welke oppervlakte een professionele inventariseerder per broedseizoen kan inventariseren (Kwak 1987). Dit bracht aan het licht dat enkele professionele karteerders in een tijdspanne van tien jaar de meeste SBB-terreinen zouden kunnen inventariseren waar vrijwilligers (veelal actief in kleine SBB-gebieden) en personeel van SBB niet aan toekomen.

De professionele karteerders houden zich dan voornamelijk bezig met kolonievogels, zeldzame en schaarse soorten (indeling zie Sovon/CBS 1986) en Rode-Lijstsoorten (Osieck 1986, Osieck & Hustings 1994). Deze soorten worden door het beleid gezien als belangrijke milieu-indicatoren. Het inventariseren van meer algemene vogelsoorten kost veel tijd en kan bij grootschalige inventarisaties niet plaatsvinden.

terreintype	gemiddeld	variatie
oud loofbos	15.0	14.9-15.0
productiebos	10.5	8.9-13.3
kleinschalig landschap	10.1	9.7-10.4
grasland/moeras	10.1	7.0-13.6
bos/heide/zand	8.3	6.0- 9.7

Tabel 1. Tijdsbesteding (min/ha) bij grootschalige inventarisaties door Sovon in terreinen van SBB.

De te inventariseren oppervlakte is afhankelijk van ligging en moeilijkheidsgraad van de terreintypen. In agrarisch cultuurland of homogene dennenbossen kan een inventarisatiedewerker bij een volledige werkweek ten minste 3500 ha per broedseizoen inventariseren. Wanneer het gaat om moeras, rijk loofbos of reservaten met sterk verbrokkelde gebiedsdelen, kan rond de 1500 ha worden geïnventariseerd. Terreinen kleiner dan tien hectare (te zamen bijna eenderde deel van de SBB-terreinen) worden bij voorkeur niet in de kartering betrokken aangezien ze relatief veel reistijd kosten en bovendien vaak al favoriete inventarisatie-objecten van vrijwilligers zijn.

In 1989 is met de karteringen een begin gemaakt. Jaarlijks wordt 8.000 tot 12.000 ha onderzocht.

Werkwijze bij grootschalige inventarisaties

Het is van groot belang dat de verzamelde gegevens een reëel beeld geven van de broedvogelsamenstelling en dat gegevens van verschillende terreinen onderling vergelijkbaar zijn. Daarom wordt veel waarde gehecht aan een zo gestandaardiseerd mogelijke werkwijze.

Bij de karteringen op SBB-terreinen worden vier tot zes inventarisatieronden afgewerkt, doorgaans vijf. Gemiddeld is 10,5 minuten per hecta-

gebied	opp.(ha)	landschap
Gamerense Komgronden	223	bos/moeras
Nieuwe Zuider Lingedijk	219	gras/moeras
Kootwijkerzand	985	bos/heide/zand
Mastbosch, Ulvenhouts Bos,		
Strijbeekse Heide	1118	bos/heide
Wageningse Uiterwaarden	265	gras/moeras
Boswachterijen in		
Oostelijk Flevoland	2992	bos
Boswachterij Gaasterland	675	bos
Boswachterij Appelscha	1826	bos
Boswachterij Ruurlo	512	bos
diverse SBB-terreinen		
in Zuidoost-Friesland	1071	bos
totale oppervlakte in 1989	9.886	
Voorsterbos	561	bos
Kuinderbos	1106	bos
Zuidelijk Westerkwartier	1758	gras
Boswachterij Gieten	1118	bos
Ae's	355	gras
twaalf loofbosjes		
op het Hoge Land	194	bos
Boswachterij		
Ugchelen-Hoenderloo	3025	bos
Boswachterij Garderen	1984	bos/heide
Oostzanerveld en Varkensland	1400	gras/moeras
Savelsbos en Bunderbos	507	bos
totale oppervlakte in 1990	12.008	
Eiland van Winschoten	533	bos/moeras
Sellingerbossen	1010	bos/cultuurland
Boswachterij Staphorst	934	bos
Boswachterij Dwingelo	1403	bos
Leenderbos	2318	bos/heide
Blauwe Bos	210	bos
Malpie-Beemden	123	beekvallei met bos
Boswachterij Dorst	1006	bos
Speulderbos	516	bos
Langstraat	168	gras & moeras
Kootwijk-Oost	1512	bos, heide, stuifzand
Zwolse Bos	493	bos
Voltherbroek	650	bos
Kil van Hurwenen	420	gras/moeras
totale oppervlakte in 1991	11.296	
Arkemheen	1427	gras
Boswachterij Borger	1266	bos
Boswachterij Amerongse Berg	1131	bos
Olde Maten	551	slagen-landschap
Haarler- en Holterberg	1613	bos/heide
oeverlanden langs de Linge	191	moeras
De Geelders	92	bos
westelijke Bommelerwaard	326	graslanden/moeras
Kootwijk-west	1749	bos/heide
totale oppervlakte in 1992	8346	
totale oppervlakte in de periode 1989-1992	41.536	

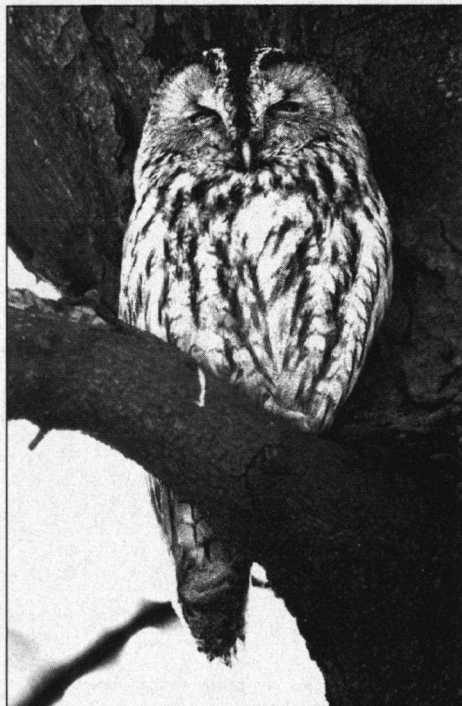
Tabel 2. Door Sovon geïnventariseerde gebieden over de periode 1989-1991.

re gespendeerd. Afhankelijk van het te inventariseren gebied en terreintype kan de tijdsbesteding uiteenlopen van 6-15 min/ha (tabel 1). De geïnvesteerde tijd per hectare toont binnen de terreintypen betrekkelijk weinig verschillen. Blijkbaar doorkruisen de verschillende karteerders hun gebied met min of meer vergelijkbare snelheid.

Een ronde maken betekent dat het te inventariseren gebied systematisch wordt uitgekamd, vaak te voet of per fiets, indien nodig per boot. Afhankelijk van oppervlakte en terreintype kan een

afloop van het veldseizoen worden de gegevens op de soortkaarten geanalyseerd en dan worden territoria onderscheiden. Hierbij worden vaste criteria gevolgd die het meetellen van doortrekkers zoveel mogelijk uitsluiten (Hustings et al. 1985, Sovon/CBS 1986).

Heeft de professionele inventariseerder nu een mooi leven of niet? Dat ligt eraan. Op een mooie ochtend begin mei zal hij met plezier in het veld zijn, in de wetenschap dat zijn collega's ten kantore hem benijden. Voor het zelfde geld echter wordt hij overvallen door een stortbui of slaan

Voor het karteren van Bosuilen zijn ook avond- en nachtbezoeken het meest geschikt.
Foto: Henk Harmsen.

ronde op één dag worden uitgevoerd of moet over verschillende dagen worden uitgesmeerd. Alle waarnemingen van te onderzoeken soorten worden op een gedetailleerde veldkaart genoteerd. Om efficiënt te inventariseren moet vroeg worden opgestaan en ook moeten avond- of nachtbezoeken worden gebracht. Vaak begint de dag met het inventariseren van zangvogels. Wanneer de zang later op de dag grotendeels stilvalt, wordt veel tijd besteed aan het in kaart brengen van stootvogels, weidevogels en andere soorten die overdag goed te karteren zijn. Tijdens de avond- en nachtbezoeken is de aandacht gespitst op soorten als Houtsnip, uilen en rallen.

Terug op de uitvalsbasis (dit kan de eigen woning zijn, een SBB-huisje, een gehuurde caravan of anders) worden de waarnemingen op aparte kaarten per soort (soortkaarten) overgezet. Na

De Boomklever is één van de 'beheersrelevante' bosvogelsoorten van het Voltherbroek.
Foto: Henk Harmsen.

vermoeidheid, koude en honger genadeloos toe. Ook moet niet worden vergeten dat de veldwerker lange dagen maakt, zeker in mei en juni. Ter illustratie volgt een - wel wat extreme - dag uit het leven van een inventarisatiemedewerker van Sovon op het Kootwijkerzand (Bijlsma 1990):

3.30-3.45: na 2,5 uur slaap ontwaakt op het zand ten noorden van het Burelveen en snakkend naar zwarte koffie,

3.45-10.10: start inventarisatie, eerst op de grens met het Harskampse Zand, (in verband met te verwachten herrie in de loop van de ochtend), later richting Eikeheg en Satellietobservatorium,
10.10-11.00: activiteiten van Duinpiepers gevolgd vanaf een stuifduin,

11.00-15.25: verder met de kartering, inclusief braakballen van Klapeksters zoeken,

15.25-15.50: keuze gemaakt uit krentenmikken, tijgerbolletjes, croissants, enzovoorts op de voerplaats voor Wilde Zwijnen; eten en Duinpiepers volgen,

15.50-19.00: verder met de kartering, prooi-resten van stootvogels zoeken,

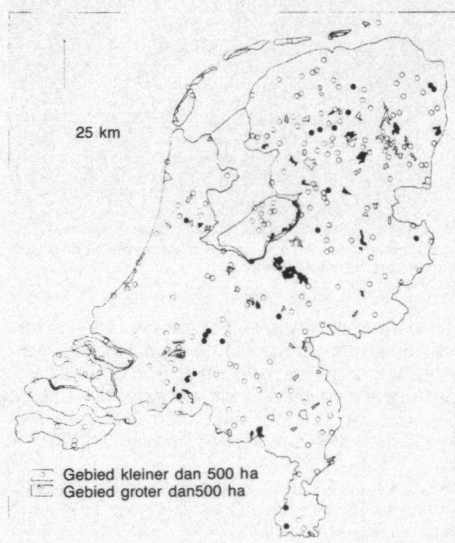
19.00-21.00: uitwerken,

21.10-01.30: uilen en Nachtzwaluwen karteren.

Welke gebieden en biotopen

In de jaren 1989-1992 is een groot aantal SBB-terreinen gekarteerd op broedvogels. Een deel is onder de loop genomen door personeel van SBB of door vogelaars uit de regio. De inventarisatiemedewerkers van het Sovon-bureau hebben ongeveer 22 procent van de totale oppervlakte aan SBB-terreinen onderzocht (figuur 1, tabel 2). Welke biotopen zijn nu vooral geïnventariseerd?

De afgelopen jaren is een onevenredig groot aandeel bos onderzocht. Het aandeel bos in SBB-terreinen bedraagt immers 42% (Staatsbosbeheer 1992), terwijl 74% van het in 1989-1992 gekarteerde oppervlak uit bos bestond. Het aandeel heide, stuifzand, duinen en moeras dat werd geïnventariseerd, is daarentegen relatief laag (9%, terwijl het 31% van de SBB-terreinen beslaat). Waarschijnlijk komt dit doordat deze terreinen door vogelaars en terreinbeheerders als aantrekkelijke objecten om te inventariseren worden ervaren. Een lokale vogelwerkgroep zal eerder zijn geneigd een heideveld voor zijn rekening te nemen dan een flinke lap productiebos. Hierdoor is van deze terreinen vaak al zoveel informatie aanwezig dat een speciale kartering

Figuur 1. Ligging van SBB-terreinen van minimaal 100 ha in Nederland. De met zwart aangegeven terreinen zijn geïnventariseerd door Sovon in de periode 1989-1992.

niet nodig is. Agrarisch cultuurland is ondervertegenwoordigd in de terreinen die de afgelopen jaren in het kader van het project zijn onderzocht.

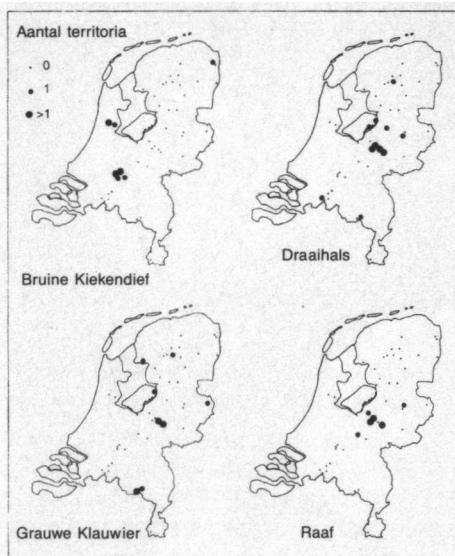
Enkele resultaten

Nederland is een klein land met veel vogelaars. Hoewel men zou kunnen denken dat het hele land inmiddels op broedvogels is uitgekamd en spectaculaire ontdekkingen niet meer mogelijk zijn, leverde het SBB-project vele verrassingen op. Deze hebben leemtes opgevuld in onze kennis over verspreiding en aantallen van broedvogels.

Wanneer wij de kolonievogels en zeldzame soorten die de afgelopen jaren zijn vastgesteld op een rij zetten (tabel 3), valt het relatief flinke aantal soorten van het droge milieu op (zandverstuivingen en droge bossen). Van Duinpieper en Klapekster is in de periode 1989-1992 een belangrijk deel van de Nederlandse populatie geteld. Zo bleek op het Kootwijkerzand ongeveer

eenderde van de in Nederland broedende Duinpiepers te huizen; hier werden zeventien territoria gekarteerd in 1989. Van de Nachtzwaluw werden enkele tientallen territoria gevonden. Op de Centrale Veluwe werd (echter grotendeels buiten SBB-terrein) de grootste concentratie Nachtzwaluwen (circa honderd paren) van Nederland ontdekt.

Verheugend was het aantal van enkele tientallen paren Draaihalzen dat in SBB-terreinen met een kurkdroge bodem werd vastgesteld; dit was met name op de Centrale Veluwe het geval. Ook Grauwe Klauwieren werden relatief veel gevonden, zowel op de Centrale Veluwe als in delen van Oost-Nederland. De toename van de Raaf komt uit de inventarisatie van SBB-terreinen goed naar voren. Behalve in verschillende ge-

Figuur 2. Verspreiding van enkele soorten broedvogels in onderzochte SBB-terreinen.

bieden op de Veluwe is deze soort ook op de Utrechtse en Sallandse Heuvelrug Raven vastgesteld. Figuur 2 geeft de verspreiding weer van enkele soorten.

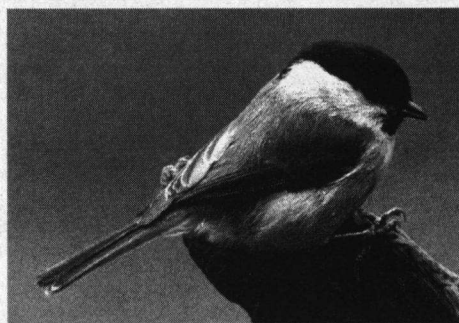
Aansprekende resultaten werden geboekt tijdens de inventarisatie in 1989 van vier grote boswachterijen (bijna 3000 ha) in Oostelijk Flevoland. Wie had ooit verwacht dat deze bossen, die ten hoogste 25-35 jaar oud zijn, dermate grote aantallen Houtsnippen (203 territoria) en Nachtegallen (136) zouden herbergen? De Appelvink is een verhaal apart. Toen al tijdens de eerste ronde een groep van dertig vogels werd gezien, ondanks het druilerige weer druk baltsend, daagde het besef dat deze soort wel eens talrijk zou kunnen zijn. Dat was ook zo, want na afloop van een dikke 500 (!) uren veldwerk stonden er 264 territoria op de kaart en waren tientallen nesten gevonden. En dat voor een soort die tot voor kort werd beschouwd als een kensoort van oude bossen op diluviale gronden. Opmerkelijk was ook dat deze nieuwe bossen in Flevoland al bewoond

	N	T
Blauwe Reiger	648	9
Purperreiger	23	2
Kokmeeuw	631	5
Visdief	188	2
Zwarte Stern	26	5
Oeverzwaluw	11	2
Roek	825	2
Geoorde Fuut	5	2
Ooievaar	1	1
Roerdomp	7	5
Woudaapje	1	1
Kolgans	1	1
Grauwe Gans	57	3
Canadese Gans	1	1
Pijlstaart	2	2
Bruine Kiekendief	23	13
Blauwe Kiekendief	1	1
Slechtvalk	1	1
Korhoen	25	2
Porseleinhoen	18	8
Kwartelkoning	6	3
Goudplevier	1	1
Strandplevier	1	1
Velduil	1	1
Ruigpootuil	1	1
Nachtzwaluw	48	7
IJsvogel	6	5
Draaihals	36	12
Duinpieper	23	5
Grote Gele Kwikstaart	6	2
Paapje	45	6
Kramsvogel	15	3
Cetti's Zanger	1	1
Grote Karekiet	2	2
Kleine Vliegenvanger	1	1
Baardmannetje	3	1
Buidelmee	6	3
Grauwe Klauwier	17	8
Klaapekster	12	4
Raaf	14	7
Keep	18	7
Europese Kanarie	1	1
Grote Kruisbek	10	5
Grauwe Gors	4	2

Tabel 3. Kolonievogels en zeldzame soorten (indeling Sovon/CBS 1986) die in de jaren 1989-92 op SBB-terreinen zijn vastgesteld (N = aantal territoria, T = aantal terreinen waarin vastgesteld)

bleken te zijn door enkele notoire standvogels die een geringe dispersie hebben, zoals Kleine Bonte Specht (tien territoria), Glanskop (dertig) en Boomklever (tien). Deze soorten bleken uitsluitend voor te komen in opgaand, vaak licht verwaarloosd populierenbos met veel dode takken.

Afgezien van aanvullingen op de verspreiding van soorten, kwam bijvoorbeeld ook de nasleep van de kruisbekkeninvasie in het najaar van 1990 goed uit de verf. Op de in 1989-1992 onderzochte SBB-terreinen werden respectievelijk 6, 36, 220 en 7 territoria vastgesteld. De grote aantallen die na de invasie van 1990 een broedpoging waagden, bleken dus van korte duur. Bijzonder aardig waren ook de in totaal negen territoria van Grote Kruisbek die werden gevonden in 1991, na de invasie in het najaar en de winter van 1990/1991. Of het in al deze gevallen tot broeden kwam is overigens onzeker. Door het steelse gedrag van deze soort bij het nest is het bewijzen van een broedgeval tijdrovend. Het enige zekere broedgeval werd aangetoond in het Leenderbos

De Glanskop is ook zo'n 'beheersrelevante' bosvogelsoort van het Voltherbroek.
Foto: Henk Harmsen.

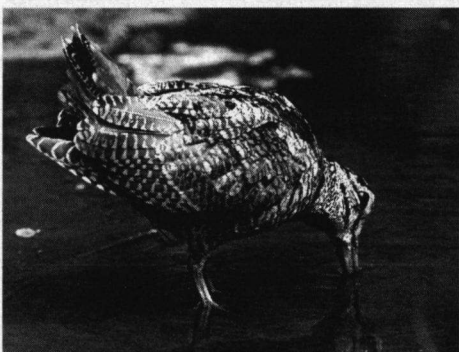
soort	N	N/100 ha
Houtsnip	100	41.7
Bosuil	18	7.5
Kleine Bonte Specht	23	9.6
Nachtegaal	17	7.1
Grauwe Vliegenvanger	42	17.5
Glanskop	64	26.7
Boomklever	27	11.3
Wielewaal	48	20.0

Tabel 4. Combinatie van 'beheersrelevante' bosvogelsoorten van het Voltherbroek.

N = aantal gevonden territoria, N/100 ha = dichtheid per 100 ha bos)

(Noord-Brabant), waar op 10 mei 1991 een paartje langdurig van nabij werd geobserveerd. De vogels voerden twee pas uitgevlogen jonge vogels die alleen over korte afstand konden vliegen (Bijlsma 1992). Voedselvluchten van adulte vogels met volle krop in april op de Veluwe suggereren dat ook daar jongen werden gevoerd. In 1992 werd in Kootwijk-Loobosch op de westelijke Veluwe opnieuw een broedpoging geconstateerd.

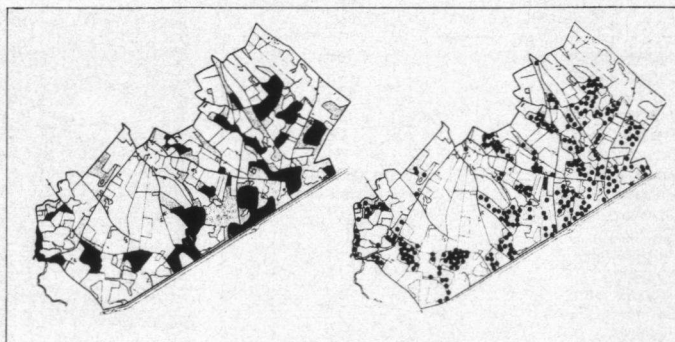
Ook andere zeldzaamheden zijn af en toe aangetroffen. In 1991 werd bij Leende een paartje Goudplevieren waargenomen op een heideveld. Terwijl de ene vogel zong en balste, verbleef de ander zwijgzaam op een heuveltje in de nabijheid. De hoop op een broedgeval ging in rook op

Door zeer veel tijd in de avonduren te spenderen aan het nauwkeurig intekenen van bolderende mannetjes van de Houtsnip en hun vliegroutes konden in één gebied circa honderd baltsende vogels worden vastgesteld.
Foto: Hans Schouten GDT.

Figuur 3. Verzamelkaart van 'beheersrelevante' bosvogels (links) en aanduiding van bos met een hoge avifaunistische waarde (rechts) (sterk vereenvoudigde kaart).

Verschenen rapporten van inventarisaties op SBB-terreinen

toen bij de volgende ronde bleek dat uitgerekend op deze plaats wagens van TNO waren geplaatst, bedoeld om luchtverontreiniging te meten... Op de Veluwe werd een territoriaal paartje Slechtvalken opgemerkt. Een nest kon echter niet worden gevonden.

Van rapport naar beheer

De resultaten van elke inventarisatie worden in een rapport gegoten. Elk rapport bevat een uitgebreide beschrijving van gebied, werkwijze en uiteraard resultaten. Dit laatste hoofdstuk valt uiteen in een algemeen gedeelte (aantal paren per soort, dichtheid per type landschap, enzovoorts), en een toelichting per soort. Vervolgens wordt in een hoofdstukje 'evaluatie' door de bril van een beheerder gekeken. Hierin wordt belicht welke terreindelen van een gebied nu al, op basis van de broedvogelinventarisatie, hoge ogen gooien. Bovendien wordt gekeken wat de potenties voor broedvogels op termijn zullen zijn.

Bij wijze van voorbeeld wordt hier een deel van de evaluatie samengevat van het rapport over de broedvogels van het Voltherbroek (Vogel 1992). Dit gebied is ruim 700 ha groot en bestaat voor 240 ha uit bos. Het is een afwisselend gebied van vochtige bossen (Eik, elzenbroek) en kleinschalig cultuurland in het noordoosten van Twente. Het gebied is in 1991 onderzocht, waarbij ongeveer 115 uren in het veld werden doorgebracht.

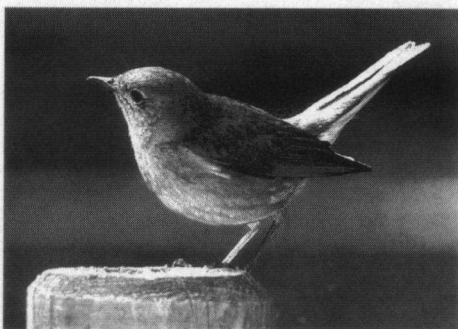
Het gebied bleek rijk aan bijzondere broedvogels te zijn, waarbij vooral de enorme dichtheid aan Houtsnippen opviel. Door zeer veel tijd in de avonduren te spenderen aan het nauwkeurig intekenen van bolderende mannetjes en hun vliegroutes kon worden vastgesteld dat in het gebied ongeveer honderd baltsende mannetjes aanwezig waren! De dichtheid behoort, met de al eerder genoemde bossen in Oostelijk Flevoland en plaatselijk de binnenduinstrand, tot de hoogste die uit Nederland bekend is. Ook de Wielewaal was bijzonder talrijk en vechtende en elkaar achtervolgende mannetjes werden regelmatig gezien, zowel binnen als buiten het bos.

Om de actuele avifaunistische waarde van de verschillende bosgedeelten in kaart te brengen, is eerst een selectie gemaakt van schaarse of karakteristieke soorten bosvogels, 'beheersrelevante' soorten genoemd.

Op basis van deze verzamelkaart bleken vooral de bosdelen met oud eikenbos en de bosstroken

van eik hoge dichtheden en/of diversiteit te bevatten te hebben (figuur 3). Ook de elzenbroekbossen, die een groot deel van de oppervlakte voor hun rekening nemen, zijn van belang, vooral voor Houtsnip en Kleine Bonte Specht.

Wat kan een beheerder nu met zo'n verzamelkaart? Bij het in stand houden of ontwikkelen van natuur ligt het voor de hand om in eerste instantie te behouden wat er al is: in dit specifieke ge-

Tegenwoordig wordt getracht om het beheer zoveel mogelijk uit te stippelen aan de hand van feitelijke informatie. Nachtgaai.

Foto: Henk Harmsen.

val de meest vogelrijke bosgedeelten. De delen die nu al hoge ogen gooien zijn in kaart gebracht, kunnen aldus extra aandacht krijgen. Wanneer deze bossen ouder worden, zal de waarde voor broedvogels vermoedelijk nog verder toenemen. Een belangrijke voorwaarde in het geval van het Voltherbroek is wel de handhaving van een hoge grondwaterstand. Juist in de natste bosdelen zaten bijvoorbeeld veel Houtsnippen, en de verdroging die hier en daar in het bos optreedt door een dalende grondwaterspiegel, baart dan ook zorgen. In de gedeelten die momenteel een minder hoge actuele avifaunistische waarde hebben, kan men proberen deze te verhogen. Zo kan worden overwogen om open plekken in nat, vrij jong elzenbroekbos te creëren. Moerasvogels kunnen hier, zo lang de successie het toelaat, vestigingsmogelijkheden vinden. Een intensief en kunstmatig bosbeheer is echter niet wenselijk. Het indammen van onttrekking van grondwater door de landbouw is voor kleinschalige moerasontwikkeling een basisvoorwaarde.

Maar nu komen wij langzamerhand op ander-

mans terrein: dat van de beheerder. Met het vaststellen van aantallen en verspreiding van geselecteerde soorten en het geven van een aantal beheerssuggeties houdt de taak van de inventarisatiemedewerker van Sovon op.

Wat doet SBB nu met de vogelgegevens? Het beheer van een terrein wordt uitgestippeld per SBB-regio, waarvan Nederland er veertien telt. Op het stafbureau zijn de stafmedewerker beheer en de inventarisatiemedewerker hiermee belast, terwijl ook de districtshoofden - een regio is verdeeld in districten - en de terreinopzichter een bijdrage leveren. Eerst wordt een beheersdoelstelling geformuleerd, bijvoorbeeld met accent op natuur, houtproductie, recreatie of, wat

in de omgeving; opvallend groot aandeel onvolwassen vogels onder territoriumhouders, dat wijst op een hoge sterfte onder volwassen vogels; laag broedsucces en dergelijke). Op de Haarler- en Holterberg (O.) werden aanwijzingen gevonden voor vervolging van Haviken. Door deze misstanden aan de kaak te stellen, wordt getracht deze vervolging een halt toe te roepen.

Toekomst

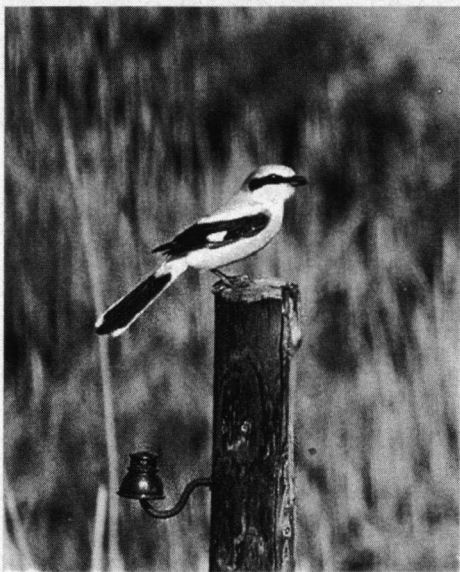
De karteringen die binnen de raamovereenkomst tussen SBB en Sovon plaatsvinden, hebben in korte tijd veel informatie opgeleverd over 'witte plekken' op de ornithologische kaart van Nederland. Minstens zo belangrijk is dat ze ertoe leiden dat in moderne beheersplannen steeds meer rekening wordt gehouden met vogelgegevens.

Een probleem momenteel is nog de interpretatie van vogelgegevens en de omzetting in uniforme richtlijnen voor het beheer. Hoewel de verzamelde gegevens objectieve taal lijken te spreken, zal iedere terreinbeheerder toch geneigd zijn om zijn eigen invulling te geven aan het concreet maken van het beheersplan. Het is daarom belangrijk dat er uniformiteit komt in de beheersdoelstelling (wat willen wij precies met de natuur in Nederland?) en de interpretatie van de vogelgegevens (hoe zetten wij vogelgegevens op gestandaardiseerde wijze om in uniforme beheersrichtlijnen?).

In 1993 is SBB in samenwerking met Sovon gestart met het project GEBRUIK VOGELGEGEVENS. Op het hoofdkwartier in Driebergen wordt, met behulp van Sovon-gegevens, het gebruik van vogelgegevens voor beheersplanning gesystematiseerd. Hierbij worden ook door vrijwilligers verzamelde broedvogelgegevens gebruikt. De bedoeling is te komen tot een uniform systeem van beheersplanning op basis van onder andere vogelgegevens. Op deze wijze zullen vogelgegevens op afzienbare termijn hopelijk een nog directere bijdrage kunnen leveren aan natuurbeheer.

Natuurlijk staan wij op dit moment pas aan het begin van de weg naar optimale koppeling van vogelgegevens en beheersplannen. Met het in kaart brengen van vogelgegevens is een basis gelegd waar op moet worden voortgeborduurd. Door eens in de tien jaar een basiskartering te herhalen, kan worden geëvalueerd wat voor effecten het gevoerde beheer heeft gehad. Daarbij is het nodig om lokale effecten (door beheer) te kunnen scheiden van meer dan lokale effecten (bijvoorbeeld de gevolgen van een strenge winter of de situatie in de overwinteringsgebieden in Afrika), anders kunnen gemakkelijk verkeerde conclusies worden getrokken. Deze scheiding kan onder andere worden gemaakt door de gegevens op lokaal niveau te vergelijken met de landelijke trendgegevens, zoals die uit de Sovon-monitoringprojecten komen.

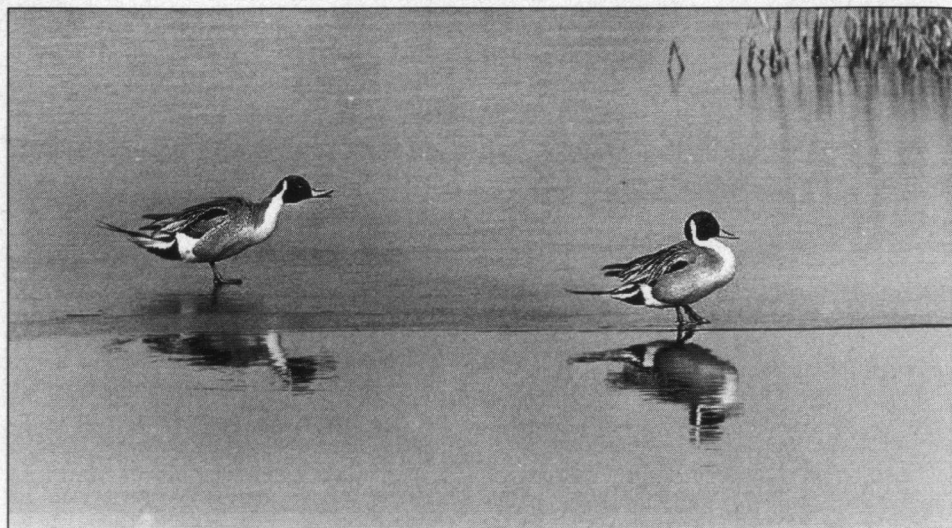
Het besef heeft bij de beheerders definitief postgevat dat vogelgegevens een onmisbaar element zijn bij het vervaardigen van een beheersplan. Nu ook de kennis om op een verantwoorde wijze met vogelgegevens om te gaan is

Relatief valt het flinke aantal zeldzame soorten van het droge milieu op, zoals de Klapekster.
Foto: Frits van Daalen.

vaak voorkomt, een 'multifunctionele doelstelling'. Vervolgens wordt tot op perceelsniveau nauwkeurig aangegeven welke beheersmaatregelen moeten worden getroffen. Natuurlijk spelen de verzamelde vogelgegevens hierbij een belangrijke rol. Het routinematige deel van de beheersplanning wordt in de regel uitbesteed aan ecologische ingenieursbureaus.

In de kantlijn moet hier nog worden vermeld dat sommige resultaten van de karteringen ook aanleiding hebben gegeven tot anderssoortige actie. Tijdens de inventarisaties wordt veel aandacht besteed aan stootvogels. Nesten worden opgezocht en verscheidene malen gecontroleerd, de leeftijd van de broedvogels wordt indien mogelijk genoteerd, enz. Dit bracht aan het licht dat op het Roggebotzand (Flevoland) systematische vervolging plaatsvond van Havik en Buizerd. Hiervoor werden directe bewijzen gevonden (dertien dode stootvogels, waarvan op zijn minst een deel vergiftigd was), terwijl er ook indirecte bewijzen waren (opvallend lage dichtheid stootvogels in vergelijking met andere boswachterijen

De Pijlstaart is één der vogelsoorten die in de jaren 1989-1992 op terreinen van het Staatsbosbeheer (SBB) is vastgesteld. Foto: Hans Gebuis.

toegenomen, zal de vraag om recente broedvogelgegevens alleen maar toenemen. Voor lokale vogelwerkgroepen kan dit een extra stimulans betekenen om de komende jaren naast veldwerk ook het vervaardigen van rapporten voortvarend ter hand te nemen. De kans dat vogelgegevens bij SBB concreet ten goede komen aan natuurbeheer is nog nooit zo groot geweest!

Een vergunning is nodig

Voor het inventariseren van broedvogels in een natuurterrein heeft men een vergunning nodig. Natuurbeherende instanties zullen deze vergunning over het algemeen graag verstrekken als de gegevens kunnen worden gebruikt ten behoeve van de beheersplanning. Ziet u er tegen op om

een vergunning aan te vragen voor het uitvoeren van een broedvogelinventarisatie volgens Sovon-normen? Sovon biedt graag de helpende hand. Schrijf een briefje naar Sovon, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.

Verantwoording

In 1988-1993 werden inventarisaties uitgevoerd door Rob Bijlsma, Ton Eggenhuizen, Fred Helmig, Fred Hustings, Michel Klemann, Henk van der Jeugd, Norbert Kwint, Willem van Manen, Maria Quist, Henk Sierdsema, Rob Vogel en Henk Wessels. Vanuit SBB-Driebergen werd het project begeleid door Jan Holtland. Fred Hustings was behulpzaam bij het schrijven van dit artikel.

■ Sovon, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.

Een lijst van verschenen rapporten over grootschalige broedvogelkarteringen op terreinen van het Staatsbosbeheer (SBB) door Sovon, is aan te vragen bij Sovon (administratie), Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.

LITTERATUUR:

- Bekhuis J., A.J. van Dijk, F. Hustings & F. Saris (1991): BMP en BSP: twee broedvogelprojecten van Sovon. *Natura* 88: 181-183.
- Bijlsma R.G. (1990): Broedvogels van het Kootwijkerzand in 1989. Sovon-rapport 90/04. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Bijlsma R.G. (1992): De broedvogels van het Leenderbos in 1991. Sovon-rapport 92/01. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1989): Algemene milieustatistiek 1989. SDU-uitgeverij, 's-Gravenhage.
- Daemen B., F. Hustings, R. Lensink & T. Verstrael (1991): Punt-Transect-Tellingen van wintervogels in 1986/87-1988/89. *Limosa* 64: 51-60.
- Hustings M.F.H., R.G.M. Kwak, P.G.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen (1985): Vogelinventarisatie. (Natuurbeheer in Nederland, 3). Pudoc, Wageningen & Vogelbescherming, Zeist.
- Kwak R.G.M. (1987): De mogelijkheden voor uitbesteding van broedvogelinventarisaties in terreinen van Staatsbosbeheer aan het Sovon. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Osieck E.R. (1986): Bedreigde en karakteristieke vogels in Nederland. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist.
- Osieck E.R. & F. Hustings (1994): Rode lijst van bedreigde soorten en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland. (Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland 12) Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Sovon (1987): Atlas van de Nederlandse vogels. Sovon, Arnhem.
- Sovon/CBS (1986): Handleiding Bijzondere Soorten Project (broedvogels). Herziene uitgave, Sovon, Arnhem.
- Staatsbosbeheer (1992): Jaarverslag 1991. Staatsbosbeheer, Driebergen.
- Teixeira R.M. (1979): Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Vogel R.L. (1992): De broedvogels van het Voltherbroek en omgeving. Sovon-rapport 92/19. Sovon, Beek-Ubbergen.